

MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF A CULTURE OF READING
IN STUDENTS

Saypillayeva Hilola Barot kizi

Teacher of Jizzakh State Pedagogical University

Annotation: the content of reading in the process of Continuing Education is a long-term process, it has its own principles, forms and methods, methods. In the spiritual formation of the younger generation through reading, it is important first of all to prepare mentally for reading books.

Keywords: reader, reading, continuing education, information, attention, reading, reading culture.

O'zbekiston milliy entsiklopediyasi ta'rifiga ko'ra, "Kitob – axborotlar, g'oya, obraz va bilimlarni saqlash hamda tarqatish, ijtimoiy-siyosiy, ilmiy, estetik qarashlarni shakllantirish vositasi, bilimlar targ'iboti va tarbiya quroli, badiiy, ilmiy asar, ijtimoiy adabiyot". "Kitobxon" so'zining lug'aviy ma'nosi «kitob o'quvchi»dir. Kitobxonlik esa faoliyat turi hisoblanadi. Ya'ni, kitob o'qishni tashkil etish, kitob o'qish bilan shug'ullanishdir. Kitobxonlik madaniyati kitobga qiziqish, o'quvchining adabiyotlar bilan kengroq tanishish rag'batini, kitob va u bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarga, shuningdek, axborot manbalaridan to'liq foydalanishga yordam beruvchi ko'nikma va malakaga ega bo'lishni taqozo etadi.

Ma'lumki, kitobxonlik tizimli jarayon hisoblanib, uning asosini mutolaa tashkil etadi. Mutolaa mazmunini anglamasdan turib, o'quvchi yaxshi kitobxon bo'la olmaydi. Mutolaa so'zi arabcha "o'qish", "o'rganish", "diqqat bilan o'qish", "o'qib tushunib olish" degan ma'noni anglatadi. Mutolaani A.Umarov quyidagicha ta'riflaydi: "Ijtimoiy guruhlar, uyushmalar va alohida individlarning umumiy ma'lumot olishga yo'naltirilgan jarayon, xulq-atvor va fazilatlarini mazmuni hamda tarkibiy tizimlarida yuz beruvchi o'zgarishlar majmuini ifodalovchi bilimlar, me'yorlar, ijtimoiy hodisalardir".

Jahon miqyosida bugungi kunda yoshlar o'rtasida kitob o'qishni targ'ib qilish, ularning faol kitobxon bo'lishiga erishishda davlatning faol aralashuvi, ijtimoiy ishtiroki asosida bu yo'nalishda dasturiy-loyihaviy faoliyatni rivojlantirish, internet texnologiyalaridan faol foydalanish hamda kitobxonlik faolligini oshirishga yo'naltirilgan ijtimoiy psixologik mexanizmlarni izlab topish an'ana tusini olmoqda. B.I.G'aniyeva "o'qish madaniyati"ning tarbiyaga oid elementlarini quyidagicha belgilagan: o'qishga, axborot olishga mayl, havas ishtiyoqni shakllantirish; o'qilgan kitoblar orqali fikrlash yo'llarini o'rgatish; zehn va uquvni tarbiyalash; mavjud kitobxonlik ko'nikmalarini takomillashtirish.

O'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish pedagogik mezonlarga tayangan holda bo'lish kerak. Bu bo'yicha S.N.Plotnikov o'spirin yoshidagi bolalarda o'qish madaniyatini rivojlantirish uchun quyidagi mezonlarni belgilaydi: kitobga qadriyatli munosabatni yaratish jarayoni; qiziqqan kitobini izlab topish va tanlash qobiliyati; badiiy matnni estetik jihatdan his qilish imkoniyatlari; o'qilgan asarlardagi qimmatli va ma'noli ma'lumotlarni topish; o'qish ehtiyojlarini shakllantirish.

Kitobxonlik madaniyati bu avvalo kitob mahsulotlarini to'g'ri tanlay olish, badiiy adabiyotni tanlay bilish, kitob mahsulotlari bilan ishlay olish hamda ushbu masala bir qancha omillarni o'z ichiga qamrab oladi. Kitobxonlik madaniyati tushunchasini kengroq talqin qilishimiz uchun avvalo madaniyat tushunchasini ma'nosini tahlil qilishimiz kerak. Kitobxonlik madaniyati tushunchasi ma'naviy madaniyatning turkumiga kiradi. Ma'naviy madaniyat – fan, san'at, adabiyot, falsafa, axloq, ma'rifat va boshqa inson ongi va tafakkuri bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hodisalarning yig'indisi hisoblanadi. Ma'naviy madaniyatning muhim tarkibiy qismlaridan bo'lgan falsafiy madaniyat va pedagogik madaniyat mutolaa qoidalari hamda kitobga bo'lgan muhabbat va bilimga intilish masalalarini ham o'z ichiga oladi. Bu esa umumiy ma'noda axborot olish madaniyatining tarkibiga kiradi.

Maqsadni aniq qo'yish va eng natijador usulni tanlash o'qishni samarali tashkil etishning muhim shartidir. O'qishdan maqsad har xil bo'lishi mumkin: ko'ngil ochish, vaqt o'tkazish, nimanidir o'rganish, bilimlarini to'ldirish, kerakli ma'lumotni topish va boshqalar.

<https://conferencea.org>MAY 10th 2022

Odam o'z oldiga qo'ygan maqsaddan kelib chiqib, kitob tanlaydi. O'qish usuli ham maqsadga bog'liq bo'ladi. Shundan kelib chiqqan holda o'qish ham ratsional, emotsional, funktsional, estetik, ijodiy, ishga doir, dam olishga qaratilgan va boshqalar tarzida tashkil etiladi.

5-9 sinf o'quvchilarida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishning tayyorgarlik, analitik, sintetik va avtomatlashgan kabi asosiy bosqichlari quyidagicha bajariladi:

1. 5-9 sinf o'quvchilarida o'qish malakalarini rivojlantirish.
2. 5-9 sinf o'quvchilarida turli mazmundagi adabiyotlarga qiziqishni uyg'otish.
3. O'quvchilarga kitob o'qishni doimiy odatga aylantirish.
4. Kitob o'qishni kitobxonlik madaniyatiga aylantirish.

Ma'lumki, agar 12 yoshga kelib bola faol o'quvchiga aylanmasa, bo'sh vaqtda mustaqil ravishda tanlangan kitoblarni o'qimasa, u hech qachon bu bo'shliqni to'laqonli to'ldira olmaydi. O'smir bolalar adabiyotiga murojaat qilmaydi, kattalar uni bolalarga o'qib bermaydi. Axir aynan bolalar adabiyoti shaxsiy sifatlarni shakllantiradi, mehr-oqibat va rahm-shafqat, sevgi va hurmat, tushunish va hamdard bo'lish, go'zallik va qadr-qimmat kabi asosiy tushunchalarni beradi. O'quvchi faolligi pedagogik ma'noda ta'lim jarayonida ta'lim va tarbiya bosqichlari bilan bog'liq. A.V.Petrovskiy ta'kidlaganidek, tarbiya o'zi bilan "men xohlayman" va ta'lim esa "men qila olaman" jamg'armalarini yaratishni o'z ichiga oladi. A.V.Petrovskiyning fikriga ko'ra, birgalikda ifodalanuvchi "xohlayman" va "qila olaman" faolligi odatda "intilish" deb nomlanadi. Agar "o'qiy olaman", "o'qishni xohlayman"ga aylansa, u holda o'qish imkoniyati o'qish uchun rag'batga aylanadi, o'qish istagini qanoatlantirish esa o'qish imkoniyatini o'sishini rag'batlantiradi. Kitob o'qishga bo'lgan qiziqishning ma'lum bir pasayishi zamonaviy global tendentsiya bo'lib, ko'plab mamlakatlarda ushbu jarayonga qarshi, har qanday mamlakatning rivojlanishi uchun kitob o'qish ahamiyatini tushunishga asoslangan faol harakatlar amalga oshirilmoqda. Ushbu mamlakatlar tajribasi vaziyatni o'zgartirish mumkinligini ko'rsatmoqda. Jahon amaliyotida o'qish inqirozi muammolarini hal qilish uchun ko'p ishlar qilindi. Ko'plab mamlakatlarda o'qishni himoya qilish va o'qishni rag'batlantirish uchun turli xil choralar ko'rilmogda. Buyuk Britaniya. Birlashgan qirollikda bolalar va oilaviy o'qish davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Buyuk Britaniyada aholining turli guruhlarining (bolali oilalar, bolalar va o'spirinlar, yoshlar, shuningdek, kattalar) o'qishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha keng ko'lamli dasturlar faol ishlab chiqilmogda: "Yozgi o'qishga chorlash", "Kitob starti", "Oilada birgalikda kitob o'qish" va hokazolar. Loyihalarning maqsadi jamiyatni yettita sohada rivojlantirish: o'qish va savodxonlik, raqamli savodxonlik, salomatlik va farovonlik, iqtisodiy o'sish, madaniyat va ijod, jamoalar, ta'lim.

"Kitob starti" (Bookstart) umummilliy dasturga asoslangan bo'lib, uning maqsadi – Angliyadagi har bir uch yoshli bolaga "kitob portfeli"ni tuhfa etib, bolalarda erta yoshdan kitoblarga mehr uyg'otishdir. Ushbu harakatlar ota-onalarni bolalari bilan kitob o'qishlarini rag'batlantirish, ularni o'quv jarayoniga jalb qilish, o'qishni va kutubxonalariga qatnashni umrbod odat tusiga kirishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Bolalar uchun bepul kitoblar to'plami va ota-onalar hamda tarbiyachilarga ma'lumot beruvchi materiallar tarqatiladi. Ushbu dastur keyinchalik boshqa bir qator mamlakatlar uchun shunga o'xshash dasturlar qabul qilishga namuna bo'lib xizmat qildi.

Kitobxonlik madaniyati darajasini ko'p jihatdan kitob tanlash, yaxlitlikda o'qish motivlari belgilab beradi. Muammo doirasida o'rganilgan maxsus adabiyotlar tahlili o'quvchining kitobga qiziqishini rivojlantirishga ko'plab ijtimoiy-pedagogik omillar ta'sir etishi ko'rsatdi. Ularning orasidagi eng muhim omillar qo'yidagilar: jamiyatda kitobxonlik va mutolaa madaniyatining keng targ'ib qilinishi; ommaviy axborot vositalari (televidenie, Internet); shaxsni tarbiyalash va rivojlantirishning ijtimoiy-madaniy muhiti sifatida oila; maktab va ijtimoiy institutlar; ta'lim muassasalari kutubxonalari va bolalar kutubxonalari; tengdoshlari, do'stlari, o'rtoqlari; ommaviy o'qishni tashkil etish bo'yicha o'tkazilayotgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar. Kitobxonlik madaniyati oila va ta'lim muassasalarida shakllantiriladi va rivojlantiriladi. U – ta'lim va tarbiya natijasi. Shu bilan birga, o'qish kompetentsiyasining o'zi o'quvchilarning aqliy harakatlari, o'qish mexanizmlari va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga asoslangan.